

วิเคราะห์องค์แห่งพระธรรมกถึกในคัมภีร์พระพุทธศาสนา
ANALYSIS OF THE FACTOR OF DHAMMAKATIKI BUDDHIST CANON

พระอธิการยนต์ ยุตฺตธมฺโม (สาแก้ว)¹, พระครูศรีปรีชากร², ภัฏขวัชร สุขเสน³
Phraatikarn Yon Yudtadhammo (Sakaew)¹, Phrakhrusripreechakorn²,
Phatchavat Suksen³

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์, ประเทศไทย¹⁻²
Mahachulalongkornrajavidyalaya University Surin Campus, Thailand¹⁻²

Corresponding author E-mail: patchavat.suk@mcu.ac.th

Received: 15 July 2026; Revised: 28 July 2026; Accepted: 11 September 2026

วิเคราะห์องค์แห่งพระธรรมกถึกในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

พระอธิการยนต์ ยุตตธมโม (สาแก้ว), พระครูศรีปรีชากร,
ภิกขุวัชร สุขเสน

บทคัดย่อ

การวิจัยเชิงเอกสารนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาพระธรรมกถึกในคัมภีร์พระพุทธศาสนา 2) ศึกษาองค์แห่งพระธรรมกถึกในคัมภีร์พระพุทธศาสนา และ 3) ศึกษาวิเคราะห์องค์แห่งพระธรรมกถึกในคัมภีร์พระพุทธศาสนา รวบรวมข้อมูลจากพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา และงานวิชาการที่เกี่ยวข้อง ใช้แบบบันทึกเอกสารและตารางวิเคราะห์เนื้อหาเป็นเครื่องมือ วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เนื้อหาเชิงคุณภาพ การพรรณนาวิเคราะห์ และการสังเคราะห์เชิงแนวคิด

ผลการวิจัยพบว่า

1) พระธรรมกถึกคือผู้มีความรู้ในพระธรรมวินัย ประพฤติตนสอดคล้องกับหลักธรรม และถ่ายทอดคำสอนให้เหมาะกับจริตและบริบทของผู้ฟัง โดยมีพระสัมมาสัมพุทธเจ้าและพระอรหันตสาวกเป็นต้นแบบ ทำหน้าที่รักษาพระธรรมวินัย สร้างความเข้าใจแก่พุทธบริษัท และเชื่อมโยงหลักธรรมสู่การปฏิบัติ 2) องค์แห่งพระธรรมกถึกมีรากฐานจากปฏิสัมพันธ์ 4 ความเป็นพหุสัจ 10 ความเป็นกัลยาณมิตร และอัมมเทสภธรรม 5 เมื่อประมวลสาระสามารถจำแนกได้เป็นด้านความรู้ ด้านคุณธรรมและจริยธรรม และด้านทักษะการแสดงธรรม และ 3) องค์ประกอบทั้งสามด้านทำงานสัมพันธ์กัน โดยความรู้กำกับความถูกต้อง คุณธรรมและจริยธรรมกำกับเจตนาและความน่าเชื่อถือ ส่วนทักษะทำให้ผู้ฟังเข้าใจและนำหลักธรรมไปปฏิบัติได้

องค์แห่งพระธรรมกถึก 3 ด้าน ได้แก่ ฐานปัญญา ซึ่งมุ่งความแตกฉานและความซื่อตรงต่อพระธรรมวินัย ฐานคุณธรรม ซึ่งมุ่งความบริสุทธิ์แห่งศีล เจตนา และความประพฤติ และฐานการสื่อสาร ซึ่งมุ่งการถ่ายทอดธรรมอย่างเป็นลำดับ สมเหตุสมผล เหมาะกับผู้ฟัง และใช้เทคโนโลยีโดยไม่บิดเบือนสาระสำคัญ โดยมีอัมมเทสภธรรม 5 เป็นหลักกำกับร่วม องค์ความรู้สามารถใช้เป็นกรอบพัฒนาพระนักเทศน์ พระธรรมทูต และผู้เผยแผ่พระพุทธศาสนา เพื่อให้ผู้ฟังเกิดปัญญา พัฒนาคุณธรรม ลดละกิเลสและคลายทุกข์ ตลอดจนสนับสนุนการธำรงพระพุทธศาสนาให้มั่นคงและยั่งยืนในสังคมร่วมสมัย

คำสำคัญ: การเผยแผ่พระพุทธศาสนา; อัมมเทสภธรรม 5; ทักษะการแสดงธรรม; พระธรรมกถึก; องค์แห่งพระธรรมกถึก

APPROACHES TO THE DEVELOPMENT AND PROMOTION OF FAITH-BASED TOURISM:
A CASE STUDY OF MUTELU TOURISM

Phraatikarn Yon Yudtadhammo (Sakaew), Phrakhrusripreechakorn,
Phatchavat Suksen

Abstract

This documentary study aimed to: (1) examine Dhamma preachers in Buddhist scriptures; (2) investigate the attributes of Dhamma preachers presented in those scriptures; and (3) analyze these attributes. Data were drawn from the Tipiṭaka, commentaries, subcommentaries, and relevant scholarly works. A documentary data-extraction form and a content-analysis matrix were used to organize the evidence. The data were examined through qualitative content analysis, descriptive analysis, and conceptual synthesis.

The findings revealed that:

1) A Dhamma preacher is one who possesses sound knowledge of the Dhamma and Vinaya, conducts oneself in accordance with the teachings, and communicates them in a manner suited to listeners' dispositions and contexts. With the Buddha and his arahant disciples serving as exemplars, Dhamma preachers preserve the Dhamma-Vinaya, promote understanding among Buddhist communities, and connect doctrine with practice. (2) Their attributes are grounded in the Four Analytical Knowledges (paṭisambhidā), extensive learning (bahussuta), the Ten Topics of Discourse (kathāvatthu), spiritual friendship (kalyāṇamittatā), and the Five Principles of Dhamma Teaching (*dhammadesaka-dhamma*). A synthesis of these sources yielded three domains: knowledge, moral and ethical qualities, and Dhamma-teaching skills. (3) These domains function interdependently: knowledge safeguards doctrinal accuracy; moral and ethical qualities govern motivation and credibility; and teaching skills enable listeners to understand and apply the Dhamma.

The principal synthesis of the study is the "Three Dimensions of Dhamma-Preacher Attributes": (1) a wisdom foundation, emphasizing mastery of and fidelity to the Dhamma-Vinaya; (2) an ethical foundation, emphasizing purity of moral discipline, intention, and conduct; and (3) a communication foundation, emphasizing sequential and reasoned exposition, responsiveness to listeners, and the creative use of technology without distorting the teachings. The Five Principles of Dhamma Teaching serve as a unifying guide across all

three dimensions. This framework may inform the development of Buddhist preachers, missionaries, and other Dhamma communicators, enabling dissemination that cultivates wisdom and moral development, supports the reduction of defilements and suffering, and contributes to the stability and sustainability of Buddhism in contemporary society.

Keywords: Dhamma preacher; attributes of a Dhamma preacher; Five Principles of Dhamma Teaching; Dhamma-teaching skills; Buddhist dissemination

บทนำ

พระพุทธศาสนา เป็นศาสนาที่มุ่งเน้นการพัฒนามนุษย์ให้เข้าถึงความดับทุกข์ด้วยปัญญา คุณธรรม และการปฏิบัติที่ถูกต้อง โดยมีกลไกสำคัญในการสืบทอดคือการเผยแผ่พระธรรมคำสอนมาตั้งแต่ครั้งพุทธกาล ดังปรากฏในพระวินัยปิฎก มหาวรรค ที่พระพุทธเจ้าทรงส่งพระอรหันตสาวก 60 รูป ออกประกาศพระศาสนา เพื่อประโยชน์สุขแก่ชนหมู่มาก (วิมหา. (ไทย) 4/32/40) ปัจจุบันพระพุทธศาสนามีอายุยาวนานกว่า 2,568 ปี และมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบการสื่อสารตามลำดับจากวิธีมุขปาฐะสู่ยุคดิจิทัลที่คำสอนปรากฏบนโลกออนไลน์อย่างกว้างขวาง อย่างไรก็ตาม บริบทการสื่อสารในยุคข้อมูลข่าวสารได้ก่อให้เกิดความท้าทายอย่างยิ่ง ทั้งการตีความ หลักธรรมที่คลาดเคลื่อน และพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมของพระสงฆ์ผ่านสื่อสังคมออนไลน์ที่มุ่งเน้นเพียงความ ตลกขบขันเพื่อสร้างยอดผู้เข้าชม หรือการแสดงธรรมเพื่อหวังลาภสักการะและโปรโมทสินค้าในลักษณะกุล ทุสกะ ปรากฏการณ์เหล่านี้ส่งผลให้เกิด วิกฤตศรัทธา และภาวะสัทธรรมปฏิรูป ในสังคมร่วมสมัยอย่างรุนแรง (พระมหาปณตพล กนตวณโณ (ทองศรี) และคณะ, 2568) สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติได้กำหนดให้ การพัฒนาศักยภาพพระนักเผยแผ่เป็นยุทธศาสตร์สำคัญในการเสริมสร้างความมั่นคงของพระพุทธศาสนา โดย มุ่งให้พระนักเผยแผ่มีทั้งความรู้ ความสามารถ และคุณธรรมในการถ่ายทอดหลักธรรมอย่างถูกต้อง เหมาะสม และเกิดประโยชน์แก่ประชาชน การปฏิบัติหน้าที่ดังกล่าวจำเป็นต้องตั้งอยู่บนหลักการแสดงธรรมที่ พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้เป็นมาตรฐานสำหรับผู้เผยแผ่พระพุทธศาสนา ซึ่งปรากฏในอุทายีสสูตร (อง.ปญจก. (ไทย) 22/159/263) โดยทรงแสดงว่า ภิกษุหรือผู้แสดงธรรมพึงตั้งธรรม 5 ประการไว้ในตนก่อนแสดงธรรมแก่ ผู้อื่น ได้แก่ (1) อนุพุพพี ัมมัง เทสิสสามิ คือ แสดงธรรมไปตามลำดับขั้น มีความต่อเนื่อง ไม่ตัดลัดจนผู้ฟังเกิด ความสับสน (2) ปริยาเย ัมมัง เทสิสสามิ คือ แสดงธรรมโดยอาศัยเหตุผล ชี้แจงและยกตัวอย่างประกอบ เพื่อให้ผู้ฟังเกิดความเข้าใจอย่างถูกต้อง (3) อนุททยตัง ปฏิจจะ ัมมัง เทสิสสามิ คือ แสดงธรรมด้วยความ เมตตากรุณา มุ่งประโยชน์แก่ผู้ฟัง โดยหวังให้คลายทุกข์และเข้าถึงคุณธรรม (4) นะ อามิสนิตติเต ัมมัง เทสิส สามิ คือ ไม่แสดงธรรมด้วยความมุ่งหวังในลาภ ยศ สรรเสริญ หรือผลประโยชน์ส่วนตน และ (5) นะ อัตตูปะชา ตัง ปะรัปะชาตัง ัมมัง เทสิสสามิ คือ ไม่แสดงธรรมในลักษณะยกตนข่มท่าน ไม่กล่าวเสียดสีหรือเบียดเบียน ตนเองและผู้อื่นด้วยวาจาหรือเนื้อหาที่ไม่เหมาะสม

หลักธรรมดังกล่าวได้รับการอธิบายและสังเคราะห์โดย สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตฺโต) ว่าเป็นธัมมเทศกธรรม 5 หรือองค์คุณของพระธรรมกถึกผู้สมบูรณ์ ได้แก่ (1) อนุพุพิกถัง การแสดงธรรมไปตามลำดับ (2) ปริยายทสสาวิ การอธิบายโดยอาศัยเหตุผลเพื่อให้เกิดความเข้าใจ (3) อนุพยตัง ปฏิจจะ การแสดงธรรมด้วยจิตเมตตาและปรารถนาดีต่อผู้ฟัง (4) น อามิสันตโร การไม่มุ่งหวังลาภสักการะหรือผลประโยชน์ส่วนตน และ (5) อัตตานัญจะ ปริญจะ อนุปหังจะ การไม่แสดงธรรมในลักษณะที่กระทบหรือเบียดเบียนทั้งตนเองและผู้อื่น (พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), 2545) การอธิบายดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า คุณลักษณะของพระธรรมกถึกมิได้จำกัดอยู่เพียงทักษะการสื่อสาร หากยังครอบคลุมถึงจริยธรรม เจตนาที่บริสุทธิ์ และวิธีการเผยแผ่ธรรมที่สอดคล้องกับพระธรรมวินัย อันเป็นรากฐานสำคัญของการพัฒนาพระนักเผยแผ่ในทุกยุคสมัย แม้ที่ผ่านมาได้มีการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับบทบาทและการพัฒนาพระนักเผยแผ่ในบริบทสังคมร่วมสมัยอย่างต่อเนื่อง แต่ยังพบช่องว่างทางวิชาการที่สำคัญ กล่าวคือ ยังขาดการศึกษาและสังเคราะห์ องค์แห่งพระธรรมกถึก จากคัมภีร์พระไตรปิฎกและอรรถกถาในฐานะแหล่งข้อมูลปฐมภูมิอย่างเป็นระบบ เพื่อนำมาใช้เป็นกรอบมาตรฐานสำหรับการพัฒนาศักยภาพพระนักเผยแผ่และการประเมินคุณลักษณะของผู้แสดงธรรมในปัจจุบัน (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), 2549) ช่องว่างดังกล่าวจึงเป็นประเด็นสำคัญที่ควรได้รับการศึกษาวิเคราะห์เชิงลึกเพื่อให้ได้องค์ความรู้ที่มีความถูกต้องตามหลักพระพุทธศาสนา และสามารถประยุกต์ใช้ในการพัฒนางานเผยแผ่พระพุทธศาสนาได้อย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน

การวิจัยครั้งนี้มุ่งศึกษาเชิงองค์ความรู้ของคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท อันประกอบด้วยพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา และเอกสารวิชาการที่เกี่ยวข้อง โดยมีกลุ่มเป้าหมายเชิงแนวคิดของการศึกษาคือพระธรรมกถึก หรือผู้ทำหน้าที่เผยแผ่พระธรรม ผู้วิจัยในฐานะผู้ศึกษาด้านพระพุทธศาสนาและมีประสบการณ์โดยตรงในพื้นที่ด้านการเรียนการสอน การเทศนา และการศึกษาคัมภีร์ เห็นความจำเป็นเร่งด่วนที่พระนักเผยแผ่ในปัจจุบันต้องมีกรอบมาตรฐานที่ตั้งอยู่บนหลักฐานทางคัมภีร์ที่ชัดเจนเพื่อแก้ปัญหาการสื่อสารที่บิดเบือนไปจากพระธรรมวินัย แม้จะมีงานวิจัยเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์หรือพฤติกรรมการใช้สื่อดิจิทัลอยู่จำนวนหนึ่ง (พระครูสังฆรักษ์พิทยา ญาณธโร (ปิยวรากุล), 2561) แต่ยังไม่พบการวิเคราะห์เชิงบูรณาการเกี่ยวกับองค์แห่งพระธรรมกถึกที่เชื่อมโยงหลักธรรม คุณธรรม ความรู้ และทักษะการสื่อสารเข้าด้วยกันตามนัยแห่งคัมภีร์ปฐมภูมิต่างๆ อย่างเป็นรูปธรรม จึงเป็นประเด็นสำคัญที่ควรได้รับการศึกษาวิจัยเพิ่มเติม

บทความวิจัยนี้นำเสนอผลการศึกษาพระธรรมกถึกในคัมภีร์พระพุทธศาสนา องค์แห่งพระธรรมกถึกตามพระไตรปิฎก อรรถกถา และคัมภีร์ที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนการวิเคราะห์องค์แห่งพระธรรมกถึกในมิติด้านความรู้ คุณธรรม และทักษะการเผยแผ่พระพุทธศาสนา โดยอาศัยระเบียบวิธีวิจัยเชิงเอกสารในการสังเคราะห์ข้อมูลจากคัมภีร์และเอกสารวิชาการ เพื่อบริยายองค์คุณของพระธรรมกถึกตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาทอย่างเป็นระบบ ผลการวิจัยก่อให้เกิดองค์ความรู้ที่สามารถใช้เป็นกรอบแนวคิดในการพัฒนาพระนักเผยแผ่ พระธรรมกถึก และผู้ปฏิบัติหน้าที่ด้านการสื่อสารพระพุทธศาสนาให้มีคุณสมบัติสอดคล้องกับหลักพระธรรมวินัย อีกทั้งเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาทางพระพุทธศาสนา การกำหนดแนว

ทางการพัฒนางานเผยแผ่พระพุทธศาสนา และการประยุกต์ใช้เป็นต้นแบบในการเสริมสร้างมาตรฐานด้านการแสดงธรรมในบริบทสังคมร่วมสมัย

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาธรรมกถึกในคัมภีร์พระพุทธศาสนา
2. เพื่อศึกษาองค์แห่งพระธรรมกถึกในคัมภีร์พระพุทธศาสนา
3. เพื่อศึกษาวิเคราะห์องค์แห่งพระธรรมกถึกในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่ององค์แห่งพระธรรมกถึกในคัมภีร์พระพุทธศาสนา มีวิธีดำเนินการวิจัยดังนี้

1. รูปแบบการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยใช้การวิเคราะห์เนื้อหาเชิงคุณภาพ (Qualitative Content Analysis) ร่วมกับการพรรณนาวิเคราะห์และการสังเคราะห์เชิงแนวคิด มุ่งศึกษาความหมาย คุณลักษณะ บทบาท หลักธรรม และแนวทางการแสดงธรรมของพระธรรมกถึกตามที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา หน่วยในการวิเคราะห์ ได้แก่ ข้อความ พุทธพจน์ คำอธิบาย และหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับพระธรรมกถึก ผู้แสดงธรรม และการเผยแผ่พระพุทธศาสนา เพื่อนำไปสู่การสังเคราะห์องค์แห่งพระธรรมกถึกที่เหมาะสมกับบริบทสังคมร่วมสมัย

2. แหล่งข้อมูลที่สำคัญ

แหล่งข้อมูลที่ใช้ในการวิจัยแบ่งออกเป็น 2 ระดับ ดังนี้

1) แหล่งข้อมูลปฐมภูมิ ได้แก่ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยคัดเลือกพระสูตรและข้อความที่เกี่ยวข้องกับพระธรรมกถึก ผู้แสดงธรรม คุณสมบัติของผู้แสดงธรรม และหลักธรรมสำหรับการเผยแผ่พระพุทธศาสนา โดยเฉพาะปฏิสัมพันธ์ 4 ท้าว 10 หลักพุทธสูตร กัลยาณมิตรเมตตากรุณา สัมมาวาจา และหลักการแสดงธรรมตามอุทายสูตร

2.) แหล่งข้อมูลทุติยภูมิ ได้แก่ วรรณคดี ฎีกา หนังสือ ตำราวิชาการ บทความวิชาการ บทความวิจัย วิทยานิพนธ์ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพระธรรมกถึก การแสดงธรรม การสื่อสารทางพระพุทธศาสนา พระธรรมทูต และการเผยแผ่พระพุทธศาสนา โดยพิจารณาคัดเลือกเอกสารที่มีเนื้อหาสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ มีแหล่งที่มาชัดเจน และสามารถตรวจสอบข้อมูลย้อนกลับได้

3. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเป็นแบบบันทึกและวิเคราะห์ข้อมูลเอกสารที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ประกอบด้วย

1) แบบบันทึกข้อมูลเอกสาร สำหรับบันทึกชื่อเอกสาร ผู้แต่ง ปีที่พิมพ์ แหล่งที่มา เล่ม ข้อ หน้า ข้อความสำคัญ และสาระที่เกี่ยวข้องกับวัตถุประสงค์การวิจัย

2) ตารางวิเคราะห์เนื้อหา สำหรับจำแนกข้อมูลตามประเด็น ได้แก่ ความหมายและบทบาทของพระธรรมกถึก หลักธรรมที่เกี่ยวข้อง คุณลักษณะด้านความรู้ คุณธรรมและจริยธรรม ตลอดจนทักษะในการแสดงธรรม

3) ตารางสังเคราะห์องค์ความรู้ สำหรับเปรียบเทียบ เชื่อมโยง และจัดระบบความสัมพันธ์ระหว่างหลักธรรม คุณลักษณะ และบทบาทของพระธรรมกถึก เพื่อนำไปสู่การสังเคราะห์องค์แห่งพระธรรมกถึกอย่างเป็นระบบ

ผู้วิจัยกำหนดโครงสร้างของเครื่องมือให้ครอบคลุมวัตถุประสงค์และใช้รูปแบบการบันทึกเดียวกันตลอดการวิจัย เพื่อให้ข้อมูลมีความเป็นระบบและสามารถตรวจสอบย้อนกลับได้

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลตามลำดับดังนี้

1) กำหนดขอบเขตและประเด็นในการสืบค้นให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ โดยใช้คำสำคัญ เช่น พระธรรมกถึก ธรรมกถึก ผู้แสดงธรรม การแสดงธรรม ธรรมเทศนา การเผยแผ่พระพุทธศาสนา ปฏิสัมพันธ์ กถาวัตถุ และคุณสมบัติของผู้แสดงธรรม

2) สืบค้นและรวบรวมข้อความจากพระไตรปิฎกที่เกี่ยวข้องกับความหมาย บทบาท คุณสมบัติ และแนวทางปฏิบัติของพระธรรมกถึก พร้อมบันทึกแหล่งอ้างอิงตามระบบการอ้างอิงคัมภีร์พระพุทธศาสนา

3) ศึกษาคำอธิบายจากอรรถกถา ฎีกา และเอกสารทางพระพุทธศาสนา เพื่อขยายความหมายและทำความเข้าใจข้อความในพระไตรปิฎกตามบริบท

4) รวบรวมข้อมูลจากหนังสือ ตำรา บทความ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อประกอบการตีความ เปรียบเทียบ และเชื่อมโยงกับองค์ความรู้ร่วมสมัย

5) ตรวจสอบความครบถ้วนของข้อมูลและจัดหมวดหมู่ตามวัตถุประสงค์ ได้แก่ ข้อมูลเกี่ยวกับพระธรรมกถึก ข้อมูลเกี่ยวกับองค์แห่งพระธรรมกถึก และข้อมูลสำหรับการวิเคราะห์และสังเคราะห์องค์ความรู้

5. การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพตามขั้นตอนดังนี้

1) อ่านและตรวจสอบข้อมูลจากเอกสารอย่างละเอียด โดยพิจารณาความหมายของข้อความตามบริบทของพระสูตรและเอกสารต้นฉบับ

2) กำหนดรหัสและจำแนกสาระสำคัญ ได้แก่ ความหมาย บทบาท หลักธรรม คุณลักษณะ วิธีการแสดงธรรม และเป้าหมายของการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

3) วิเคราะห์เนื้อหาโดยเปรียบเทียบความสอดคล้องและความสัมพันธ์ระหว่างข้อมูลจากพระไตรปิฎก อรรถกถา เอกสารวิชาการ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

4) จัดกลุ่มคุณลักษณะของพระธรรมกถึก และสังเคราะห์เป็น 3 องค์ประกอบ ได้แก่ ด้านความรู้ ด้านคุณธรรมและจริยธรรม และด้านทักษะการแสดงธรรม

5) ตรวจสอบความสมเหตุสมผลของข้อสังเคราะห์โดยย้อนกลับไปเปรียบเทียบกับข้อความและแหล่งข้อมูลต้นฉบับ ก่อนนำเสนอผลการวิจัยด้วยวิธีพรรณนาวิเคราะห์ตามลำดับวัตถุประสงค์ พร้อมสังเคราะห์เป็นองค์ความรู้เกี่ยวกับองค์แห่งพระธรรมกถึกที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาพระธรรมกถึก พระธรรมทูต และนักเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสังคมร่วมสมัย

6. การควบคุมอคติในการตีความ

เพื่อให้ผลการวิจัยมีความน่าเชื่อถือ ผู้วิจัยได้ดำเนินการตรวจสอบและควบคุมอคติในการตีความโดยใช้ข้อมูลจากพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา และอนุฎีกาประกอบกัน ตรวจสอบความหมายของศัพท์บาลีจากต้นฉบับควบคู่กับฉบับแปลภาษาไทย พิจารณาข้อความตามบริบทของพระสูตรอย่างครบถ้วน เปรียบเทียบผลการตีความกับเอกสารวิชาการและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งแยกการวิเคราะห์ข้อมูลจากแต่ละแหล่งก่อนสังเคราะห์เป็นข้อค้นพบ พร้อมระบุข้อจำกัดของการตีความตามบริบทของคัมภีร์และวัตถุประสงค์ของการวิจัย เพื่อให้ผลการศึกษามีความถูกต้อง เป็นกลาง และสามารถตรวจสอบได้

ผลการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง “วิเคราะห์องค์แห่งพระธรรมกถึกในคัมภีร์พระพุทธศาสนา” นี้ มีผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ดังนี้

วัตถุประสงค์ที่ 1 เพื่อศึกษาธรรมกถึกในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ผลการวิจัยพบว่า ธรรมกถึกหมายถึง บุคคลผู้มีความรู้และความเข้าใจในพระธรรมวินัยอย่างถูกต้อง ประพฤติปฏิบัติตนสมควรแก่ธรรม และสามารถถ่ายทอดหลักธรรมให้ผู้ฟังเกิดความรู้ ความเข้าใจ และนำไปปฏิบัติได้อย่างเหมาะสม โดยคำนึงถึงระดับสติปัญญา อุปนิสัย ความพร้อมของผู้ฟัง ตลอดจนกาลเทศะและบริบทของการแสดงธรรม ดังนั้น ธรรมกถึกจึงมิใช่เพียงผู้มีความสามารถในการพูดหรือการใช้วาจาศิลป์เท่านั้น แต่ต้องเป็นผู้ประสานความรู้ทางพระพุทธศาสนา การประพฤติปฏิบัติ และความสามารถในการถ่ายทอดธรรมเข้าด้วยกัน ต้นแบบสูงสุดของธรรมกถึกคือพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ทรงค้นพบพระธรรมและทรงแสดงธรรมด้วยพระปัญญาและพระมหากรุณา โดยทรงเลือกเนื้อหา วิธีการ และระดับของธรรมให้เหมาะสมกับอุปนิสัยของผู้ฟัง ต่อมาพระอรหันตสาวกและพุทธบริษัทผู้มีความรู้ได้ทำหน้าที่รับช่วงในการแสดง อธิบาย และเผยแผ่พระธรรมวินัย ภารกิจของธรรมกถึกได้รับการสืบทอดผ่านการทรงจำ การถ่ายทอด การสังคายนา และการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในแต่ละยุคสมัย ส่งผลให้หลักคำสอนของพระพุทธศาสนาดำรงสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

เมื่อพิจารณาด้านบทบาท พบว่า ธรรมกถึกมีภารกิจสำคัญ 3 ประการ ได้แก่ 1) การรักษาความถูกต้องของพระธรรมวินัย โดยศึกษา จดจำ และอธิบายหลักคำสอนไม่ให้คลาดเคลื่อนจากพุทธประสงค์ 2) การสร้างความรู้และความเข้าใจแก่พุทธบริษัท เพื่อให้เกิดศรัทธาที่ประกอบด้วยปัญญาและสามารถนำหลักธรรมไปใช้ในการดำเนินชีวิต และ 3) การสืบทอดและเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้เหมาะสมกับบุคคล

สถานการณ์ และสภาพสังคม ด้วยเหตุนี้ ธรรมกถึกจึงเป็นกลไกสำคัญในการเชื่อมโยงพระธรรมคำสอนกับการปฏิบัติของพุทธบริษัท และมีส่วนช่วยธำรงความมั่นคงของพระพุทธศาสนา คัมภีร์พระพุทธศาสนายังแสดงให้เห็นหลักธรรมที่เป็นพื้นฐานของการทำหน้าที่ธรรมกถึกหลายประการ โดยปฏิสัมพันธ์ 4 เป็นคุณสมบัติระดับอุดมคติของผู้มีความแตกฉานในการแสดงธรรม ประกอบด้วยความแตกฉานในอรรถ ความแตกฉานในธรรม ความแตกฉานในภาษา และความแตกฉานในปฏิภาณ ส่วนสำหรับพระธรรมกถึกทั่วไป ปฏิสัมพันธ์ 4 สามารถใช้เป็นทิศทางในการศึกษาและฝึกฝนตนให้สามารถอธิบายหลักธรรมได้อย่างถูกต้อง ชัดเจน และเหมาะสมกับสถานการณ์ (อง.จตุกก. (ไทย) 21/172/183–184)

นอกจากนี้ กถาวัตถุ 10 เป็นกรอบกำหนดเนื้อหาของการแสดงธรรมให้มุ่งไปสู่ความมกน้อย ความสันโดษ ความสงัด ความเพียร ศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ และความรู้เห็นในวิมุตติ (อง.ทสก. (ไทย) 24/69/151–152) ขณะที่ความเป็นพหูสูตเป็นพื้นฐานด้านการศึกษาและการจดจำพระธรรมคำสอนอย่างกว้างขวางสามารถนำมาอธิบายและเชื่อมโยงได้อย่างถูกต้อง (อง.ปญจก. (ไทย) 22/73/80) ส่วนหลักกัลยาณมิตรแสดงถึงบทบาทของธรรมกถึกในฐานะผู้แนะนำและเกื้อกูลผู้อื่นให้ดำเนินไปในหนทางที่ถูกต้อง (อง.เอกก. (ไทย) 20/95/15) โดยมีเมตตา กรุณา และสัณเภาเป็นพื้นฐานในการสื่อสาร สำหรับหลักการแสดงธรรมตามอุทายสูตร พระพุทธองค์ทรงกำหนดแนวทางสำคัญไว้ 5 ประการ ได้แก่ การแสดงธรรมโดยลำดับ การอธิบายโดยแสดงเหตุผล การแสดงธรรมด้วยความเมตตา การไม่แสดงธรรมเพราะมุ่งหวังอามิส และการไม่แสดงธรรมในลักษณะยกตนข่มผู้อื่น (อง.ปญจก. (ไทย) 22/159/263) หลักดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าการแสดงธรรมที่ถูกต้องต้องประกอบด้วยทั้งความรู้ วิธีการ และเจตนาที่บริสุทธิ์

วัตถุประสงค์ที่ 2 เพื่อศึกษาองค์แห่งพระธรรมกถึกในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ผลการวิจัยพบว่า คุณสมบัติของพระธรรมกถึกมิได้ปรากฏรวมอยู่ในหลักธรรมหมวดใดหมวดหนึ่งโดยเฉพาะ แต่กระจายอยู่ในพระสูตรและหลักธรรมหลายหมวด ซึ่งกล่าวถึงความรู้ในพระธรรมวินัย คุณธรรมของผู้แสดงธรรม เนื้อหาที่ควรแสดง ตลอดจนวิธีการถ่ายทอดธรรม เมื่อนำข้อมูลจากพระไตรปิฎก อรรถกถา และคัมภีร์ที่เกี่ยวข้องมาจัดหมวดหมู่ พบว่าองค์แห่งพระธรรมกถึกสามารถจำแนกได้เป็น 3 ด้านสำคัญ ได้แก่ ด้านความรู้ ด้านคุณธรรม และจริยธรรม และด้านทักษะการแสดงธรรม ดังนี้

1) ด้านความรู้ในพระธรรมวินัย คือ มีความรู้และความเข้าใจในหลักพระธรรมวินัยอย่างถูกต้อง ลุ่มลึก และเป็นระบบ สามารถอธิบายความหมาย เหตุผล ความสัมพันธ์ และจุดมุ่งหมายของหลักธรรมได้โดยไม่บิดเบือนจากพระพุทธประสงค์ คุณสมบัติสำคัญในด้านนี้คือความเป็นพหูสูต กล่าวคือ เป็นผู้ศึกษาและสดับตรับฟังมาก จดจำหลักคำสอนได้ เข้าใจเนื้อหาอย่างถูกต้อง และสามารถนำความรู้ที่ศึกษามาอธิบายให้ผู้อื่นเข้าใจได้ (อง.ปญจก. (ไทย) 22/73/80) ปฏิสัมพันธ์ 4 เป็นคุณสมบัติระดับอุดมคติที่แสดงถึงความแตกฉานของพระธรรมกถึก ประกอบด้วย 1) อรรถปฏิสัมพันธ์ ความแตกฉานในอรรถหรือความหมายและผลของหลักธรรม 2) ธรรมปฏิสัมพันธ์ ความแตกฉานในธรรม หลักการ และเหตุแห่งผลนั้น 3) นิirutติปฏิสัมพันธ์ ความแตกฉานในการใช้ภาษาและถ้อยคำเพื่ออธิบายธรรม และ 4) ปฏิภาณปฏิสัมพันธ์ ความแตกฉานในปฏิภาณ สามารถเชื่อมโยงและอธิบายหลักธรรมได้เหมาะสมกับสถานการณ์ (อง.จตุกก. (ไทย) 21/172/183–184) ปฏิสัมพันธ์

4 จึงมิใช่เพียงความสามารถในการจดจำคำสอน แต่ครอบคลุมถึงการเข้าใจความหมาย การรู้หลักเหตุผล การใช้ภาษา และการตอบปัญหาธรรมอย่างมีปฏิภาณ นอกจากนี้ กถาวัตถุ 10 ยังเป็นกรอบกำหนดสาระของธรรมที่พระธรรมกถึกควรนำมาแสดง ได้แก่ เรื่องความมกน้อย ความสันโดษ ความสงัด ความไม่คลุกคลี ความเพียร ศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ และวิมุตติญาณทัสสนะ (อง.ทสก. (ไทย) 24/69/151-152) เนื้อหาดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า ความรู้ของพระธรรมกถึกต้องมุ่งไปสู่การขัดเกลากิเลสและการพัฒนาผู้ฟัง มิใช่มุ่งเพียงการให้ข้อมูลหรือสร้างความเพลิดเพลินในการรับฟังเท่านั้น

2) ด้านคุณธรรมและจริยธรรม คือ มีศีลบริสุทธิ์ มีเจตนาที่ถูกต้อง และประพฤติตนสอดคล้องกับหลักธรรมที่นำมาแสดง พระธรรมกถึกต้องเป็นผู้สำรวมกาย วาจา และใจ มีความซื่อสัตย์ต่อพระธรรมวินัย ไม่บิดเบือนหลักคำสอนเพื่อประโยชน์ส่วนตน และสามารถเป็นแบบอย่างด้านความประพฤติแก่ผู้ฟังได้ ทั้งนี้ ความน่าเชื่อถือของผู้แสดงธรรมมิได้เกิดจากความรู้หรือวาทีศิลป์เพียงอย่างเดียว แต่เกิดจากความสอดคล้องระหว่างหลักธรรมที่แสดงกับการดำเนินชีวิตของผู้แสดงธรรมด้วย หลักธรรมสำหรับผู้แสดงธรรม 5 ประการ หรืออัมมเทสกรรม 5 ตามอุทายิสสูตร แสดงให้เห็นคุณธรรมและเจตนาของพระธรรมกถึกอย่างชัดเจน ได้แก่ 1) แสดงธรรมไปโดยลำดับ 2) ชี้แจงโดยยกเหตุผลประกอบ 3) แสดงธรรมด้วยอาศัยความเมตตาและปรารถนาประโยชน์แก่ผู้ฟัง 4) ไม่แสดงธรรมเพราะมุ่งหวังลาภหรืออามิส และ 5) ไม่กล่าวกระทบตนและผู้อื่นหรือแสดงธรรมในลักษณะยกตนข่มผู้อื่น (อง.ปญจก. (ไทย) 22/159/263) หลักดังกล่าวสะท้อนว่าเจตนาในการแสดงธรรมต้องตั้งอยู่บนความเมตตา ความเสียสละ และความเคารพต่อผู้ฟัง โดยไม่ใช่ธรรมะเป็นเครื่องมือแสวงหาผลประโยชน์ ชื่อเสียง หรือยกฐานะของตนเหนือผู้อื่น คุณธรรมสำคัญอีกประการหนึ่งคือความเป็นกัลยาณมิตร กล่าวคือ การทำหน้าที่แนะนำ ชี้ทาง และเกื้อกูลให้ผู้ฟังดำเนินไปในแนวทางที่ถูกต้อง พร้อมทั้งมีเมตตา กรุณา ความอดทน และสัณเภาวาจาในการสื่อสาร คุณสมบัติเหล่านี้ทำให้การแสดงธรรมเป็นกระบวนการเกื้อกูลทางปัญญาและจิตใจ มิใช่การตำหนิ บังคับ หรือตัดสินผู้ฟัง

3) ด้านทักษะการแสดงและเผยแผ่พระธรรม หมายถึง ความสามารถในการนำความรู้ทางพระพุทธศาสนามาจัดลำดับ อธิบาย และถ่ายทอดให้ผู้ฟังเข้าใจได้อย่างถูกต้องและเหมาะสม พระธรรมกถึกต้องสามารถเลือกเนื้อหา วิธีการ ภาษา ตัวอย่าง และระดับความลึกของหลักธรรมให้สอดคล้องกับพื้นฐานความรู้ อุปนิสัย ปัญหา และความพร้อมของผู้ฟัง ตลอดจนคำนึงถึงกาลเทศะและจุดมุ่งหมายของการแสดงธรรม หลักอัมมเทสกรรม 5 มีความสัมพันธ์โดยตรงกับทักษะด้านนี้ โดยเฉพาะการแสดงธรรมตามลำดับและการชี้แจงด้วยเหตุผล การแสดงธรรมตามลำดับช่วยให้ผู้ฟังค่อย ๆ พัฒนาความเข้าใจจากเรื่องพื้นฐานไปสู่หลักธรรมที่ลึกซึ้ง ส่วนการชี้แจงด้วยเหตุผลช่วยให้ผู้ฟังมองเห็นความเชื่อมโยงระหว่างเหตุและผล สามารถพิจารณาไตร่ตรอง และเกิดความเข้าใจด้วยปัญญาของตนเอง นอกจากนี้ พระธรรมกถึกต้องมีปฏิภาณในการตอบข้อสงสัย สามารถอธิบายเนื้อหาที่ยากให้เข้าใจง่าย และประยุกต์หลักธรรมให้สัมพันธ์กับปัญหาและสถานการณ์ของผู้ฟังโดยไม่ทำให้สาระสำคัญของพระธรรมวินัยคลาดเคลื่อน

วัตถุประสงค์ที่ 3 เพื่อศึกษาวิเคราะห์องค์แห่งพระธรรมกถึกในคัมภีร์พระพุทธศาสนา
ผลการวิจัยพบว่า องค์แห่งพระธรรมกถึกมิใช่การรวมคุณสมบัติหลายประการไว้โดยแยกออกจากกัน แต่เป็นระบบคุณลักษณะที่ความรู้ คุณธรรมและจริยธรรม และทักษะการแสดงธรรมทำงานเชื่อมโยงและเกื้อหนุนกัน

การทำหน้าที่ของพระธรรมกถึกจะบรรลุผลได้ต่อเมื่อผู้แสดงธรรมมีความรู้ที่ถูกต้อง มีเจตนาและความประพฤติที่บริสุทธิ์ และสามารถถ่ายทอดความรู้นั้นให้เหมาะสมกับผู้ฟัง หากขาดองค์ประกอบด้านใดด้านหนึ่ง การเผยแผ่พระธรรมย่อมไม่สามารถบรรลุเป้าหมายได้อย่างสมบูรณ์

จากการวิเคราะห์สามารถอธิบายบทบาทขององค์ประกอบทั้ง 3 ด้านได้ว่า ด้านความรู้ทำหน้าที่เป็นฐานแห่งเนื้อหา ด้านคุณธรรมและจริยธรรมทำหน้าที่เป็นฐานกำกับเจตนาและความประพฤติ และด้านทักษะการแสดงธรรมทำหน้าที่เป็นกลไกการถ่ายทอด โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. ด้านความรู้ ฐานแห่งความถูกต้องของพระธรรม ความรู้เป็นพื้นฐานที่ทำให้พระธรรมกถึกสามารถรักษาความถูกต้องของพระธรรมวินัย ผู้แสดงธรรมต้องศึกษาอย่างกว้างขวาง มีความเป็นพหูสูต จดจำหลักคำสอนได้ เข้าใจความหมายและความสัมพันธ์ของหลักธรรม ตลอดจนสามารถแยกแยะสาระสำคัญของคำสอนออกจากความคิดเห็นหรือการตีความส่วนบุคคลได้ (อง.ปญจก. (ไทย) 22/73/80) ปฏิสัมพันธ์ 4 เป็นกรอบแสดงความแตกฉานด้านความรู้ของพระธรรมกถึก กล่าวคือ รู้ความหมายของหลักธรรม รู้หลักการและเหตุผล รู้จักใช้ภาษา และมีปฏิภาณในการอธิบายและตอบปัญหา (อง.จตุกก. (ไทย) 21/172/183-184) ขณะที่กถาวัตถุ 10 ทำหน้าที่เป็นกรอบกำหนดทิศทางของเนื้อหาที่ควรนำมาแสดง โดยมุ่งไปสู่การขัดเกลา กิเลส การพัฒนาศีล สมาธิ และปัญญา ตลอดจนวิมุตติและความรู้เห็นในวิมุตติ (อง.ทสก. (ไทย) 24/69/151-152) การวิเคราะห์จึงแสดงให้เห็นว่า ความรู้ของพระธรรมกถึกต้องมีทั้งความกว้าง ความลึก และความสามารถในการประยุกต์ กล่าวคือ ต้องรู้ว่าหลักธรรมมีความหมายอย่างไร มีเหตุผลและจุดมุ่งหมายเช่นใด และควรนำหลักธรรมนั้นไปอธิบายในสถานการณ์ใด ความรู้จึงมิได้สิ้นสุดอยู่ที่การจดจำเนื้อหา แต่ต้องนำไปสู่การอธิบายพระธรรมอย่างถูกต้องและเกิดประโยชน์แก่ผู้ฟัง

2. ด้านคุณธรรมและจริยธรรม ฐานกำกับเจตนาและความน่าเชื่อถือ คุณธรรมและจริยธรรมเป็นองค์ประกอบที่กำกับว่าผู้แสดงธรรมจะนำความรู้ไปใช้ด้วยวัตถุประสงค์ใด พระธรรมกถึกต้องมีสัมมาทิฐิ รักษาศีล มีเมตตาและกรุณา มีเจตนาบริสุทธิ์ ไม่มุ่งแสวงหาลาภ สักการะ ชื่อเสียง หรือประโยชน์ส่วนตน และประพฤติตนให้สอดคล้องกับหลักธรรมที่นำมาแสดง ความประพฤติจึงเป็นเครื่องยืนยันความจริงใจและสร้างความน่าเชื่อถือให้แก่การแสดงธรรม หากผู้แสดงธรรมมีความรู้แต่ขาดคุณธรรม ความรู้นั้นอาจถูกนำไปใช้เพื่อยกตน ข่มผู้อื่น แสวงหาผลประโยชน์ หรือบิดเบือนพระธรรมให้สอดคล้องกับความต้องการของตน ในทางกลับกัน เมื่อผู้แสดงธรรมมีความบริสุทธิ์แห่งศีลและเจตนา การถ่ายทอดพระธรรมย่อมตั้งอยู่บนความปรารถนาดีต่อผู้ฟังและมุ่งประโยชน์ที่แท้จริงของพระพุทธศาสนา คุณธรรมจึงมิใช่เพียงคุณสมบัติส่วนบุคคล แต่เป็นหลักประกันทางจริยธรรมของการเผยแผ่พระธรรมด้วย

3. ด้านทักษะการแสดงธรรม กลไกนำพระธรรมไปสู่ผู้ฟัง ทักษะการแสดงธรรมเป็นความสามารถในการเปลี่ยนความรู้ในพระธรรมวินัยให้เป็นสารที่ผู้ฟังสามารถเข้าใจ พิจารณา และนำไปปฏิบัติได้ ผู้แสดงธรรมต้องสามารถเรียบเรียงเนื้อหาอย่างเป็นลำดับ ชี้แจงด้วยเหตุผล เลือกใช้ภาษาและตัวอย่างให้เหมาะสมกับพื้นฐานของผู้ฟัง ตอบข้อสงสัยอย่างมีปฏิภาณ และเชื่อมโยงหลักธรรมกับปัญหาหรือสถานการณ์ในชีวิตจริง โดยยังคงรักษาสาระสำคัญของพระธรรมวินัยไว้อย่างครบถ้วน การประยุกต์หลักธรรมให้เหมาะสมกับสังคม

ร่วมสมัยมิได้หมายถึงการปรับเปลี่ยนสาระของพระธรรมให้เป็นไปตามกระแสสังคม แต่หมายถึงการปรับภาษารูปแบบ วิธีการ และช่องทางการสื่อสารให้ผู้ฟังสามารถเข้าถึงหลักธรรมได้ง่ายขึ้น สื่อและเทคโนโลยีจึงเป็นส่วนขยายของทักษะการเผยแผ่ แต่การใช้สื่อดังกล่าวต้องอยู่ภายใต้ความถูกต้องทางพระธรรมวินัยและความรับผิดชอบทางจริยธรรม

เมื่อวิเคราะห์ตามหลักอัมมเทศกธรรม 5 พบว่า หลักธรรมดังกล่าวทำหน้าที่เชื่อมโยงองค์ประกอบทั้ง 3 ด้านเข้าด้วยกัน กล่าวคือ การแสดงธรรมโดยลำดับและการชี้แจงด้วยเหตุผลสัมพันธ์กับความรู้และทักษะการถ่ายทอด ส่วนการแสดงธรรมด้วยเมตตา การไม่หวังอาภิส และการไม่กล่าวกระทบตนและผู้อื่นหรือยกตนข่มผู้อื่นสัมพันธ์กับคุณธรรมและจริยธรรมของผู้แสดงธรรม (อง.ปญจก. (ไทย) 22/159/263) อัมมเทศกธรรม 5 จึงเป็นหลักกำกับทั้งเนื้อหา วิธีการ และเจตนาของการแสดงธรรมให้ดำเนินไปอย่างสมดุล

อภิปรายผล

จากผลการวิจัยเรื่อง “วิเคราะห์องค์แห่งพระธรรมกลักในคัมภีร์พระพุทธศาสนา” นี้ ผู้วิจัยได้อภิปรายผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ดังนี้

ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ที่ 1 พบว่า พระธรรมกลักเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการรักษา สืบทอด และเผยแผ่พระธรรมวินัย โดยทำหน้าที่เชื่อมโยงหลักธรรมที่ปรากฏในคัมภีร์ไปสู่ความเข้าใจและการปฏิบัติของพุทธบริษัท พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงเป็นต้นแบบสูงสุดของการแสดงธรรม และมีพระอรหันตสาวกทำหน้าที่รับช่วงในการทรงจำ อธิบาย และเผยแผ่พระธรรมคำสอนสืบต่อมา ทั้งนี้อาจเป็นเพราะความดำรงอยู่ของพระพุทธศาสนาต้องอาศัยทั้งการรักษาความถูกต้องของหลักคำสอนและการมีผู้สามารถถ่ายทอดหลักคำสอนนั้นให้คนแต่ละยุคสมัยเข้าใจได้ ประเด็นนี้สอดคล้องกับพระประเสริฐ อภิวันโณ (จันคำ) (2563) ซึ่งชี้ว่า กระบวนการสังคายนาเป็นรากฐานสำคัญของการรักษาและสืบทอดพระธรรมวินัย อย่างไรก็ตาม ผลการวิจัยครั้งนี้ช่วยขยายให้เห็นว่า การสังคายนาทำหน้าที่รักษาความถูกต้องของเนื้อหา ขณะที่พระธรรมกลักทำหน้าที่นำเนื้อหาที่ได้รับการรักษาไว้นั้นไปสร้างความเข้าใจและการปฏิบัติแก่พุทธบริษัท กลไกทั้งสองส่วนจึงต้องดำเนินควบคู่กัน ผลการวิจัยยังพบว่า พระธรรมกลักมิได้หมายถึงเพียงผู้มีความสามารถด้านการพูดหรือการเทศนา แต่ต้องเป็นผู้มีความรู้ความเข้าใจในพระธรรมวินัยอย่างถูกต้อง มีการปฏิบัติรองรับความรู้ และสามารถอธิบายธรรมจากความเข้าใจของตนได้ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามีความลุ่มลึกและเป็นนามธรรม หากผู้แสดงธรรมอาศัยเพียงการจดจำข้อความโดยปราศจากการพิจารณาและการปฏิบัติ อาจไม่สามารถอธิบายสาระและคุณค่าของหลักธรรมให้สัมพันธ์กับชีวิตจริงได้ ข้อค้นพบนี้สอดคล้องกับพระมหาวิรุฬ วิโรจโน (2563) ซึ่งเสนอว่า ผู้แสดงธรรมควรศึกษาและปฏิบัติธรรมจนเกิดความเข้าใจภายในตนเองก่อน จึงจะสามารถถ่ายทอดพระธรรมแก่ผู้อื่นได้อย่างถูกต้องและเกิดผล ความสอดคล้องดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า ความรู้จากปริยัติและความเข้าใจจากการปฏิบัติเป็นฐานร่วมกันของความสำเร็จและคุณภาพในการแสดงธรรม

นอกจากนี้ ผลการวิจัยพบว่า พระธรรมกลักต้องสามารถเลือกเนื้อหา ภาษา และวิธีการแสดงธรรมให้เหมาะสมกับจริต ระดับปัญญา และสภาพปัญหาของผู้ฟัง เนื่องจากผู้ฟังแต่ละกลุ่มมีประสบการณ์ ความ

พร้อม และความสามารถในการทำความเข้าใจหลักธรรมแตกต่างกัน การใช้เนื้อหาและวิธีอธิบายแบบเดียวกันกับผู้ฟังทุกกลุ่มจึงอาจไม่ก่อให้เกิดผลตามจุดมุ่งหมายของการเผยแผ่ ประเด็นนี้เป็นไปในทิศทางเดียวกับพระทินวัฒน์ สุขสง (2558) ซึ่งเห็นว่า ผู้เผยแผ่พระพุทธศาสนาต้องมีทั้งความรู้ คุณธรรม และทักษะการสื่อสาร ตลอดจนสามารถเลือกวิธีอธิบายให้สอดคล้องกับบริบทและระดับความเข้าใจของผู้ฟัง การปรับวิธีการดังกล่าวมิใช่การเปลี่ยนแปลงสาระของพระธรรม แต่เป็นการทำให้ผู้ฟังสามารถเข้าถึงสาระเดิมได้อย่างเหมาะสมยิ่งขึ้น

หลักปฏิสัมพันธ์ 4 ความเป็นพหุสูตร และกถาวัตถุ 10 ซึ่งปรากฏเป็นพื้นฐานของพระธรรมกถึกแสดงให้เห็นว่า การแสดงธรรมต้องอาศัยทั้งความแตกฉานและกรอบเนื้อหาที่ถูกต้อง ปฏิสัมพันธ์ 4 ช่วยให้ผู้แสดงธรรมเข้าใจความหมาย หลักการ ภาษา และสามารถใช้ปฏิภาณในการอธิบาย ส่วนความเป็นพหุสูตรช่วยสร้างฐานความรู้ที่กว้างขวางและป้องกันการตีความอย่างผิวเผิน ขณะที่กถาวัตถุ 10 กำหนดทิศทางของเนื้อหาให้มุ่งสู่การขัดเกลาจิตใจและพัฒนาศีล สมาธิ และปัญญา หลักธรรมเหล่านี้จึงสะท้อนว่า ความสามารถของพระธรรมกถึกมิได้วัดจากความไพเราะหรือความน่าสนใจของถ้อยคำเพียงอย่างเดียว แต่ต้องพิจารณาความถูกต้อง ความลุ่มลึก และทิศทางของเนื้อหาที่นำมาแสดงด้วย ผลการวิจัยยังพบว่า ความเป็นกัลยาณมิตรและหลักการแสดงธรรมตามอุทายสูตรเป็นพื้นฐานสำคัญด้านเจตนาและความสัมพันธ์กับผู้ฟัง โดยพระธรรมกถึกต้องแสดงธรรมด้วยเมตตา มุ่งประโยชน์ของผู้ฟัง ไม่หวังอามิส และไม่ใช้การแสดงธรรมเพื่อยกตนข่มผู้อื่น ทั้งนี้เพราะการเผยแผ่พระธรรมเป็นกระบวนการแก้ปัญหามากกว่าปัญหาและจิตใจ มิใช่การใช้อำนาจทางความรู้เพื่อตำหนิหรือครอบงำผู้ฟัง ประเด็นนี้สอดคล้องกับพระปลัดคมศักดิ์ รุ่งศิริ และพระปลัดสมชาย ดำเนิน (2565) ซึ่งให้ความสำคัญกับการเผยแผ่ธรรมด้วยเมตตาและการไม่มุ่งหวังผลประโยชน์ส่วนตน อันเป็นเงื่อนไขสำคัญในการสร้างศรัทธาและความไว้วางใจแก่พุทธบริษัท

ขณะเดียวกัน การที่พระธรรมกถึกต้องประยุกต์วิธีการเผยแผ่ให้เหมาะสมกับสภาพสังคม เป็นประเด็นที่สอดคล้องกับพระประวิทย์ โกสโล (ฝ่ายทะเลสาบ) และคณะ (2564) ซึ่งชี้ให้เห็นความสำคัญของการปรับวิธีการสื่อสารตามบริบทของผู้รับสาร ข้อค้นพบดังกล่าวแสดงว่า การรักษาพระธรรมวินัยกับการปรับวิธีการเผยแผ่มิใช่สิ่งที่ขัดแย้งกัน หากผู้แสดงธรรมสามารถแยกแยะระหว่างสาระของพระธรรมที่ต้องรักษาไว้กับรูปแบบการนำเสนอที่สามารถปรับเปลี่ยนได้ตามความเหมาะสม

ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ที่ 2 พบว่า เมื่อนำหลักธรรมและข้อความที่เกี่ยวข้องกับพระธรรมกถึกจากพระไตรปิฎก อรรถกถา และคัมภีร์ที่เกี่ยวข้องมาประมวลและจัดหมวดหมู่ สามารถจำแนกองค์แห่งพระธรรมกถึกได้ 3 ด้าน ได้แก่ ด้านความรู้ ด้านคุณธรรมและจริยธรรม และด้านทักษะการแสดงธรรม โดยองค์ประกอบทั้งสามด้านมีความสัมพันธ์และเกี่ยวพันกัน ข้อค้นพบนี้สอดคล้องกับพระทินวัฒน์ สุขสง (2558) ซึ่งเสนอว่า พระธรรมกถึกที่มีประสิทธิภาพต้องมีความรู้ในพระธรรมวินัย มีจริยวัตรที่เหมาะสม และสามารถถ่ายทอดหลักธรรมให้สอดคล้องกับบริบทและระดับความเข้าใจของผู้ฟัง แสดงให้เห็นว่าคุณภาพของพระธรรมกถึกมิได้เกิดจากความสามารถด้านใดด้านหนึ่ง แต่ต้องอาศัยความพร้อมหลายด้านประกอบกัน ทั้งนี้อาจเป็นเพราะการแสดงธรรมเกี่ยวข้องพร้อมกันทั้งกับความถูกต้องของเนื้อหา ความน่าเชื่อถือของผู้แสดงธรรม และความเข้าใจของผู้ฟัง ด้านความรู้ทำให้เนื้อหาที่นำมาแสดงไม่คลาดเคลื่อนจากพระธรรมวินัย ด้านคุณธรรมและจริยธรรมทำให้ผู้แสดงธรรมใช้ความรู้ด้วยเจตนาบริสุทธิ์และมุ่งประโยชน์แก่ผู้ฟัง ส่วนด้านทักษะทำให้

หลักธรรมที่มีความลุ่มลึกสามารถถ่ายทอดออกมาเป็นภาษาและวิธีการที่ผู้ฟังเข้าใจได้ องค์ทั้งสามด้านจึงทำหน้าที่ต่างกัน แต่ไม่สามารถใช้ด้านใดทดแทนอีกด้านหนึ่งได้

ในด้านความรู้ ผลการวิจัยพบว่า พระธรรมกถึกต้องมีความเป็นพหูสูตร มีความรู้แตกฉานในพระธรรมวินัย และสามารถวิเคราะห์ อธิบาย และเชื่อมโยงหลักธรรมได้อย่างถูกต้อง โดยมีปฏิสัมพันธ์ 4 เป็นคุณสมบัติระดับอุดมคติและเป็นทิศทางของการพัฒนาความรู้ ได้แก่ ความแตกฉานในความหมาย หลักธรรม ภาษา และปฏิภาณ ทั้งนี้เพราะการแสดงธรรมมิใช่การท่องจำข้อความจากคัมภีร์ แต่ต้องอาศัยความสามารถในการทำความเข้าใจเหตุผลและจุดมุ่งหมายของหลักธรรม แล้วนำมาอธิบายโดยไม่บิดเบือนสาระสำคัญ ประเด็นนี้สอดคล้องกับพระมหาวิรุฬห วิโรจโน (2563) ซึ่งเห็นว่า ผู้แสดงธรรมต้องพัฒนาความรู้ควบคู่กับการปฏิบัติจนเกิดความเข้าใจภายในตนเองก่อนถ่ายทอดแก่ผู้อื่น ความสอดคล้องดังกล่าวสะท้อนว่า ความแตกฉานของพระธรรมกถึกต้องประกอบด้วยทั้งความรู้จากการศึกษาและความเข้าใจที่ได้รับการหล่อหลอมจากการปฏิบัติ

ในด้านคุณธรรมและจริยธรรม ผลการวิจัยพบว่า พระธรรมกถึกต้องรักษาศีล มีเจตนาบริสุทธิ์ มีเมตตาและกรุณา ไม่มุ่งหวังลาภ สักการะ หรือประโยชน์ส่วนตน และประพฤตินให้สอดคล้องกับหลักธรรมที่นำมาแสดง ทั้งนี้เพราะความประพฤติของผู้แสดงธรรมมีผลต่อความไว้วางใจและการยอมรับของผู้ฟัง หากผู้แสดงธรรมมีความรู้แต่มีเจตนาไม่บริสุทธิ์ ความรู้นั้นอาจถูกนำไปใช้เพื่อสร้างอำนาจหรือแสวงหาผลประโยชน์ และหากคำสอนกับการดำเนินชีวิตไม่สอดคล้องกัน ย่อมลดทอนความน่าเชื่อถือของการเผยแผ่ ประเด็นนี้เป็นไปในทิศทางเดียวกับพระปลัดคมศักดิ์ รุ่งศิริ และพระปลัดสมชาย ดำเนิน (2565) ซึ่งชี้ว่า การเผยแผ่ธรรมควรตั้งอยู่บนจิตเมตตาและไม่มุ่งหวังอามิส เพื่อให้การแสดงธรรมเป็นไปเพื่อประโยชน์ของผู้ฟังและสร้างความมั่นคงแก่พระพุทธศาสนา

ในด้านทักษะการแสดงธรรม ผลการวิจัยพบว่า พระธรรมกถึกต้องสามารถจัดลำดับเนื้อหา ชี้แจงด้วยเหตุผล เลือกใช้ภาษาและตัวอย่างให้เหมาะสมกับผู้ฟัง ตลอดจนประยุกต์วิธีการเผยแผ่ให้สอดคล้องกับบุคคลและสถานการณ์ ทั้งนี้เพราะผู้ฟังมีความแตกต่างกันด้านวัย การศึกษา ประสบการณ์ ความเชื่อ และระดับความเข้าใจ การถ่ายทอดด้วยเนื้อหาและวิธีการแบบเดียวกันจึงอาจไม่ก่อให้เกิดผลแก่ผู้ฟังทุกกลุ่ม ข้อค้นพบนี้สอดคล้องกับพระประวิทย์ โกสโล (ฝ่ายทะเลสาบ) และคณะ (2564) ซึ่งให้ความสำคัญกับการปรับวิธีการเผยแผ่ให้เหมาะสมกับบริบททางสังคม โดยการประยุกต์ที่ถูกต้องต้องเป็นการปรับปรุงแบบและวิธีการสื่อสารมิใช่การเปลี่ยนแปลงสาระของพระธรรมวินัย

เมื่อพิจารณาหลักอัมมเทสกรรม 5 พบว่า หลักดังกล่าวแสดงความเชื่อมโยงระหว่างคุณธรรมกับทักษะการแสดงธรรมไว้อย่างชัดเจน กล่าวคือ การแสดงธรรมโดยลำดับและการชี้แจงด้วยเหตุผลเป็นด้านวิธีการที่ต้องอาศัยทั้งความรู้และทักษะในการจัดระบบเนื้อหา ขณะที่การแสดงธรรมด้วยเมตตา การไม่หวังอามิส และการไม่กล่าวกระทบตนและผู้อื่นหรือยกตนข่มผู้อื่น เป็นด้านคุณธรรมและเจตนาของผู้แสดงธรรม การที่หลักธรรมหมวดเดียวครอบคลุมทั้งวิธีการและจริยธรรม สะท้อนว่าคัมภีร์พระพุทธศาสนาไม่ได้แยกความสามารถในการสื่อสารออกจากความรับผิดชอบทางศีลธรรม ผู้แสดงธรรมจึงต้องพิจารณาพร้อมกันว่าเนื้อหาที่แสดงถูกต้องหรือไม่ แสดงด้วยเจตนาใด และก่อให้เกิดประโยชน์อย่างไรแก่ผู้ฟัง ความสัมพันธ์ระหว่าง

องค์ทั้งสามด้านยังอธิบายได้ว่า หากพระธรรมกถึกมีความรู้แต่ขาดคุณธรรม การแสดงธรรมอาจถูกใช้เพื่อผลประโยชน์ส่วนตัว หากมีคุณธรรมแต่ขาดความรู้ อาจอธิบายหลักธรรมคลาดเคลื่อน และหากมีทั้งความรู้และคุณธรรมแต่ขาดทักษะ ผู้ฟังอาจไม่เข้าใจหรือนำหลักธรรมไปปฏิบัติไม่ได้ ดังนั้น ความรู้จึงทำให้การแสดงธรรมถูกต้อง คุณธรรมและจริยธรรมทำให้การแสดงธรรมน่าเชื่อถือ และทักษะการแสดงธรรมทำให้การเผยแผ่เข้าถึงและเกิดผล องค์ทั้งสามด้านจึงเป็นเงื่อนไขร่วมของพระธรรมกถึกที่มีคุณภาพ

ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ที่ 3 พบว่า องค์แห่งพระธรรมกถึกเกิดจากการบูรณาการคุณสมบัติ 3 ด้าน ได้แก่ ความรู้ คุณธรรมและจริยธรรม และทักษะการแสดงธรรม โดยแต่ละด้านมีหน้าที่แตกต่างกันแต่ไม่สามารถแยกออกจากกันได้ กล่าวคือ ความรู้ช่วยรักษาความถูกต้องของเนื้อหา คุณธรรมและจริยธรรมช่วยกำกับเจตนาและความประพฤตินของผู้แสดงธรรม ส่วนทักษะการแสดงธรรมช่วยให้ผู้ฟังเข้าใจและนำหลักธรรมไปปฏิบัติได้ ข้อค้นพบนี้สอดคล้องกับพระทีนวัฒน์ สุขสง (2558) ซึ่งเสนอว่า พระธรรมกถึกที่มีประสิทธิภาพต้องมีความรู้ในพระธรรมวินัย มีจริยวัตรที่เหมาะสม และสามารถถ่ายทอดหลักธรรมให้สอดคล้องกับบริบทและระดับความเข้าใจของผู้ฟัง แสดงให้เห็นว่าคุณภาพของพระธรรมกถึกมิได้ขึ้นอยู่กับความสามารถด้านใดด้านหนึ่ง แต่เกิดจากความสมดุลของคุณสมบัติทั้งสามด้าน ทั้งนี้อาจเป็นเพราะการแสดงธรรมมิใช่เพียงการส่งต่อข้อมูลหรือความรู้ทางพระพุทธศาสนา แต่เป็นกระบวนการที่มุ่งให้ผู้ฟังเกิดความเข้าใจที่ถูกต้อง เปลี่ยนแปลงความคิดและพฤติกรรม และนำหลักธรรมไปใช้พัฒนาชีวิต เนื้อหาที่ถูกต้องจึงต้องถ่ายทอดโดยผู้มีเจตนาบริสุทธิ์และใช้วิธีการที่เหมาะสม หากผู้แสดงธรรมมีความรู้แต่ขาดคุณธรรม ความรู้นั้นอาจถูกนำไปใช้เพื่อแสวงหาลาภ สักการะ หรือชื่อเสียง หากมีคุณธรรมแต่ขาดความรู้ อาจอธิบายพระธรรมวินัยคลาดเคลื่อน และหากมีทั้งความรู้และคุณธรรมแต่ขาดทักษะการถ่ายทอด ผู้ฟังก็อาจไม่เข้าใจหรือไม่สามารถนำหลักธรรมไปปฏิบัติได้อย่างถูกต้อง

ในด้านความรู้ ผลการวิจัยพบว่า พระธรรมกถึกควรพัฒนาตนตามลำดับของปริยัติ ปฏิบัติ และ ปฏิเวธ กล่าวคือ ต้องศึกษาพระธรรมวินัยให้เข้าใจอย่างถูกต้อง มีการปฏิบัติรองรับความรู้ และมุ่งพัฒนาความเข้าใจให้ลึกซึ้งขึ้นตามลำดับ แม้ผู้แสดงธรรมยังไม่ถึงขั้นปฏิเวธสมบูรณ์ ก็ต้องมีความเชื่อตรงต่อพระธรรมวินัย ตระหนักถึงขอบเขตความรู้และประสบการณ์ของตน และไม่กล่าวอ้างหรือแสดงธรรมเกินกว่าสิ่งที่ตนรู้และเข้าใจจริง ประเด็นนี้สอดคล้องกับพระมหาวิรุฬ วิโรจน์ (2563) ซึ่งเห็นว่า ผู้แสดงธรรมต้องเริ่มต้นจากการศึกษาและการปฏิบัติจนเกิดความเข้าใจภายในตนเองก่อน จึงจะสามารถถ่ายทอดพระธรรมแก่ผู้อื่นได้อย่างถูกต้องและเกิดประโยชน์ ความสอดคล้องดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า ความรู้ของพระธรรมกถึกมิใช่เพียงความสามารถในการจดจำเนื้อหาจากคัมภีร์ แต่ต้องเป็นความรู้ที่ผ่านการพิจารณาและสัมพันธ์กับการปฏิบัติของตนเองด้วย

ในด้านคุณธรรมและจริยธรรม ผลการวิจัยพบว่า พระธรรมกถึกต้องรักษาศีล มีสัมมาทิฐิ เมตตา กรุณา และเจตนาบริสุทธิ์ ไม่มุ่งหวังลาภ สักการะ หรือประโยชน์ส่วนตน และต้องประพฤติตนให้สอดคล้องกับหลักธรรมที่นำมาแสดง ทั้งนี้เพราะความประพฤตินของผู้แสดงธรรมมีผลโดยตรงต่อความน่าเชื่อถือของเนื้อหาที่ถ่ายทอด หากคำสอนกับการดำเนินชีวิตของผู้แสดงธรรมไม่สอดคล้องกัน ย่อมทำให้ศรัทธาของผู้ฟังลดลง ข้อค้นพบนี้เป็นไปในทิศทางเดียวกับพระปลัดคมศักดิ์ รุ่งศิริ และพระปลัดสมชาย ดำเนิน (2565) ซึ่งชี้ว่า พระ

ธรรมกถึกควรเผยแผ่ธรรมด้วยจิตเมตตา มุ่งประโยชน์ของผู้ฟัง และไม่แสวงหาอามิสหรือผลประโยชน์ส่วนตน คุณธรรมจึงมีใช้เพียงคุณสมบัติส่วนบุคคลของพระธรรมกถึก แต่เป็นหลักประกันว่าความรู้และทักษะการสื่อสารจะถูกนำไปใช้เพื่อประโยชน์ของผู้ฟังและพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง

ในด้านทักษะการแสดงธรรม ผลการวิจัยพบว่า พระธรรมกถึกต้องสามารถเรียบเรียงเนื้อหาอย่างเป็นลำดับ อธิบายด้วยเหตุผล ใช้ภาษาและตัวอย่างให้เหมาะสมกับพื้นฐานของผู้ฟัง และเชื่อมโยงหลักธรรมกับปัญหาและบริบทของสังคมร่วมสมัยได้อย่างมีประสิทธิภาพ ประเด็นนี้สอดคล้องกับพระประวิทย์ โกสโล (ฝ่ายทะเลสาบ) และคณะ (2564) ซึ่งให้ความสำคัญกับการปรับวิธีการเผยแผ่ให้เหมาะสมกับสภาพสังคมและผู้รับสาร อย่างไรก็ตาม การประยุกต์ดังกล่าวมิใช่การเปลี่ยนแปลงสาระของพระธรรมวินัย แต่เป็นการปรับภาษา ตัวอย่าง รูปแบบ และช่องทางการสื่อสาร เพื่อให้หลักธรรมเข้าถึงผู้ฟังได้ง่ายขึ้นโดยยังคงรักษาความหมายและเจตนารมณ์ของพระพุทธพจน์ไว้อย่างครบถ้วน

ผลการวิเคราะห์ธัมมเทศกธรรม 5 ยิ่งแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ขององค์ทั้งสามด้านอย่างชัดเจน กล่าวคือ การแสดงธรรมโดยลำดับและการชี้แจงด้วยเหตุผลต้องอาศัยทั้งความรู้และทักษะในการจัดระบบเนื้อหา ขณะที่การแสดงธรรมด้วยเมตตา การไม่หวังอามิส และการไม่กล่าวกระทบตนและผู้อื่นหรือยกตนข่มผู้อื่น เป็นหลักกำกับคุณธรรมและเจตนาของผู้แสดงธรรม ธัมมเทศกธรรม 5 จึงมีใช้เพียงหลักเทคนิคการพูดหรือข้อปฏิบัติทางจริยธรรมที่แยกออกจากกัน แต่เป็นหลักที่บูรณาการเนื้อหา วิธีการ และเจตนาของการแสดงธรรมให้มุ่งไปสู่ประโยชน์ของผู้ฟัง สำหรับการเผยแผ่ธรรมในสังคมร่วมสมัย ผลการวิจัยพบว่า การใช้ภาษา สื่อ และเทคโนโลยีควรอยู่ภายใต้เกณฑ์สำคัญ 5 ประการ ได้แก่ 1) เนื้อหาต้องไม่ขัดต่อพระธรรมวินัย 2) ต้องไม่ตัดข้อความออกจากบริบทของคัมภีร์จนทำให้ความหมายเปลี่ยนแปลง 3) ต้องไม่ใช่หลักธรรมเพื่อสนับสนุนกิเลสหรือผลประโยชน์ส่วนตน 4) ผู้แสดงธรรมต้องไม่กล่าวเกินขอบเขตความรู้และประสบการณ์ของตน และ 5) การแสดงธรรมต้องมุ่งนำผู้ฟังไปสู่การพัฒนาศีล สมาธิ และปัญญา รวมทั้งการลดละกิเลส เกณฑ์ดังกล่าวมีความสำคัญเนื่องจากสื่อร่วมสมัยช่วยให้หลักธรรมเข้าถึงผู้คนได้รวดเร็วและกว้างขวาง ขณะเดียวกันก็เพิ่มความเสี่ยงที่เนื้อหาจะถูกตัดตอน ลดทอน หรือดัดแปลงเพื่อสร้างความสนใจ ดังนั้น ความรู้และคุณธรรมจึงต้องทำหน้าที่กำกับการใช้ทักษะและเทคโนโลยีในการเผยแผ่

องค์ความรู้ใหม่

จากการศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลในพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา และคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท ผู้วิจัยได้สังเคราะห์องค์ความรู้ใหม่เกี่ยวกับองค์แห่งพระธรรมกถึกในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ดังแผนภาพต่อไปนี้

ภาพที่ 1 องค์แห่งพระธรรมกถึก 3 ด้าน

ที่มา: สังเคราะห์โดยผู้วิจัย, Generative by Chat GPT, 2026.

จากภาพแสดงองค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการวิจัยเรื่องนี้ โดยสังเคราะห์องค์แห่งพระธรรมกถึกออกเป็น 3 ด้าน ที่มีความสัมพันธ์และเกื้อกูลกัน ได้แก่

1. ด้านความรู้ คือ ผู้แสดงธรรมต้องมีความแตกฉานในพระธรรมวินัย ศึกษาพระไตรปิฎกและคัมภีร์ที่เกี่ยวข้อง มีปฏิสัมภีทา 4 ความเป็นพหุสุต และสามารถวิเคราะห์ อธิบาย และประยุกต์หลักธรรมได้อย่างถูกต้อง

2. ด้านคุณธรรมและจริยธรรม คือ ผู้แสดงธรรมต้องมีศิลปวิสุทธิ มีสัมมาทิฐิ เมตตา กรุณา เจตนาบริสุทธิ์ ไม่แสดงธรรมเพื่อหวังลาภหรืออามิส และประพฤติตนเป็นแบบอย่างที่ดี สอดคล้องกับหลักธรรมที่ตนสอน

3. ด้านทักษะการแสดงธรรม คือ ผู้แสดงธรรมต้องมีความสามารถในการสื่อสาร ถ่ายทอด และประยุกต์หลักธรรมให้เหมาะสมกับผู้ฟังแต่ละกลุ่ม แสดงธรรมอย่างเป็นลำดับ มีเหตุผล ใช้ภาษาที่เข้าใจง่าย และสามารถเชื่อมโยงหลักธรรมกับบริบทของสังคมร่วมสมัย รวมทั้งประยุกต์ใช้สื่อและเทคโนโลยีในการเผยแผ่ได้อย่างเหมาะสม

องค์ประกอบทั้ง 3 ด้านนี้ตั้งอยู่บนพื้นฐานของพระไตรปิฎก อรรถกถา และคัมภีร์พระพุทธศาสนา โดยสอดคล้องกับอัมมเทสกรรม 5 ได้แก่ 1) แสดงธรรมโดยลำดับ 2) แสดงธรรมโดยอ้างเหตุผล 3) แสดงธรรมด้วยเมตตา 4) ไม่แสดงธรรมเพื่อหวังอามิส และ 5) ไม่ยกตนข่มผู้อื่น ซึ่งนำไปสู่การพัฒนาพระธรรมกถึกที่มีความพร้อมทั้งด้านวิชาการ คุณธรรม และทักษะการสื่อสาร สามารถเผยแผ่พระพุทธศาสนาได้อย่างถูกต้อง มีประสิทธิภาพ และเหมาะสมกับบริบทของสังคมในทุกยุคสมัย อันเป็นองค์ความรู้ใหม่ที่สามารถใช้เป็นกรอบในการพัฒนาพระนักเทศน์ พระธรรมทูต และนักเผยแผ่พระพุทธศาสนาต่อไป

สรุปและข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่องนี้สรุปได้ว่า พระธรรมกถึกในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเป็นผู้มีความรู้ความเข้าใจในพระธรรมวินัยอย่างถูกต้อง มีคุณธรรมและจริยวัตรอันงดงาม ตลอดจนมีความสามารถในการแสดงธรรมให้เหมาะสมกับบุคคล เวลา และสถานการณ์ โดยมีหลักอัมมเทสกรรม 5 ประการตามนัยแห่งอุทายสูตรเป็นหลักสำคัญในการปฏิบัติหน้าที่ ผลการวิจัยได้นำไปสู่การสังเคราะห์องค์ความรู้ใหม่ คือ องค์แห่งพระธรรมกถึก 3 ด้าน ได้แก่ ด้านความรู้ ความแตกฉานในพระธรรมวินัย ด้านคุณธรรมและจริยธรรม ความบริสุทธิ์แห่งศีลและเจตนา และด้านทักษะการแสดงธรรม ความสามารถในการสื่อสารและประยุกต์ใช้หลักธรรมให้สอดคล้องกับบริบทของสังคมร่วมสมัย ซึ่งสามารถใช้เป็นกรอบแนวคิดและต้นแบบในการพัฒนาศักยภาพของพระนักเผยแผ่พระธรรมทูต และพระนักเทศน์ให้มีประสิทธิภาพในการเผยแผ่พระพุทธศาสนายิ่งขึ้น

ข้อเสนอแนะจากการวิจัย ประกอบด้วย

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1) คณะสงฆ์ สถาบันการศึกษา และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ควรร่วมกันกำหนดนโยบายและมาตรฐานการพัฒนาพระธรรมกถึก โดยยึดกรอบองค์แห่งพระธรรมกถึก 3 ด้าน ได้แก่ ด้านความรู้ ด้านคุณธรรมและจริยธรรม และด้านทักษะการแสดงธรรม เป็นแนวทางในการพัฒนาศักยภาพพระนักเผยแผ่

2) ควรส่งเสริมการพัฒนาหลักสูตรและระบบฝึกอบรมพระธรรมกถึกที่บูรณาการหลักพระไตรปิฎก อรรถกถา และอัมมเทสกรรม 5 ควบคู่กับทักษะการสื่อสารและการใช้เทคโนโลยีดิจิทัล เพื่อให้สอดคล้องกับบริบทของสังคมร่วมสมัย

3) ควรสนับสนุนการสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างคณะสงฆ์ สถาบันการศึกษา และหน่วยงานด้านพระพุทธศาสนา เพื่อร่วมกันพัฒนามาตรฐานการเผยแผ่พระพุทธศาสนาและยกระดับคุณภาพของพระธรรมกถึกอย่างเป็นระบบ

2. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

1) ควรนำกรอบองค์แห่งพระธรรมกถึก 3 ด้านไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาหลักสูตรการเรียนการสอนและการฝึกอบรมพระนักเทศน์ พระธรรมทูต และพระนักเผยแผ่

2) ควรนำผลการวิจัยไปใช้ในการจัดทำคู่มือ เกณฑ์ประเมินสมรรถนะ และแนวทางการพัฒนาพระธรรมกถึก เพื่อใช้เป็นมาตรฐานในการส่งเสริมงานเผยแผ่พระพุทธศาสนา

3) ควรประยุกต์ใช้องค์ความรู้จากการวิจัยในการพัฒนาสื่อดิจิทัลและแพลตฟอร์มออนไลน์สำหรับการเผยแผ่พระพุทธศาสนา เพื่อให้การสื่อสารธรรมเข้าถึงประชาชนทุกกลุ่มได้อย่างมีประสิทธิภาพ

3. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

1) ควรศึกษาการพัฒนารูปแบบการฝึกอบรมและการประเมินสมรรถนะพระธรรมกถึกโดยใช้กรอบองค์แห่งพระธรรมกถึก 3 ด้านเป็นฐาน

2) ควรศึกษาประสิทธิผลของการเผยแผ่พระพุทธศาสนาผ่านสื่อดิจิทัลและแพลตฟอร์มออนไลน์ โดยประเมินผลด้านการรับรู้ ความเข้าใจ และการนำหลักธรรมไปประยุกต์ใช้ของผู้รับสาร

3) ควรศึกษาวิจัยเชิงเปรียบเทียบการประยุกต์ใช้องค์แห่งพระธรรมกถึกในบริบทของคณะสงฆ์และสังคมที่แตกต่างกัน ทั้งในระดับประเทศและต่างประเทศ เพื่อพัฒนาแนวทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้มีความเหมาะสมและยั่งยืนต่อไป

เอกสารอ้างอิง

พระครูสังฆรักษ์พิทยา ญาณธโร (ปิยวารกุล). (2561). *ศึกษาการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในประเทศไทยยุคดิจิทัล* [วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย].

พระทินวัฒน์ สุขสง. (2558). *แนวทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในโลกตะวันตก* [วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์]. ตัวอย่าง

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต). (2545). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*. พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพมหานคร: บริษัท สหธรรมิก จำกัด.

พระประวิทย์ โกสโล (ฝ่ายทะเลสาบ), สงวน หล้าโพทนัน, และพระครูวินัยธร ธรรมรัตน์ เขมธโร. (2564). ศึกษาวิเคราะห์การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของศูนย์ฝึกอบรมพระธรรมกถึก ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ วัดบึงพระลานชัย พระอารามหลวง อำเภอเมืองร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด. *วารสารพุทธปรัชญาวิวัฒน์*, 5(2), 134–147. <https://ojs.mbu.ac.th/index.php/jbpe/article/view/1686>

พระประเสริฐ อภิวัฒน์ (จันคำ). (2563). บทบาทและวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระอานนท์เถระ. *วารสารวิชาการ มจร บุรีรัมย์*, 5(1), 16–27.

<https://so06.tci-thaijo.org/index.php/ambj/article/view/241015>

พระปลัดคมศักดิ์ รุ่งศิริ และพระปลัดสมชาย ดำเนิน. (2565). พระธรรมกถึกกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสังคมไทย. *วารสารนวัตกรรมการจัดการศึกษาและการวิจัย*, 4(1), 18–28. <https://so02.tci-thaijo.org/index.php/jemri/article/view/250687>

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต). (2549). *พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ*. พิมพ์ครั้งที่ 13. กรุงเทพมหานคร: บริษัท สหธรรมิก จำกัด.

พระมหาปณตพล กนตวณโณ (ทองศรี) และกฤษฎา ทอนชัย. (2568). วิกฤตศรัทธาในพระพุทธรูปศาสนาอันเกิดจากการประพจน์ผิดพระธรรมวินัยของพระสงฆ์ที่ปรากฏในสื่อโซเชียล. วารสารธรรมวัตร, 6(2), 89-103. <https://so09.tci-thaijo.org/index.php/tmwj/article/view/7545>

พระมหาวิรุฬ วิโรจน์. (2563). ฉัมมกถิกสูตร: สูตรสำเร็จพระธรรมกถึก. วารสารวิชาการพระพุทธศาสนาเขตลุ่มแม่น้ำโขง, 3(1), 25-38. <https://ojs.mbu.ac.th/index.php/bmrj/article/view/1230>

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.